

FALLOR ERGO SUM

В чест на Георги Каприев

Съставител

Антоанета Дончева

София • 2025

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

Разочарование IV

Васил Видински (София)

Под „разочарование“ нямам предвид единствено и само психологическо състояние на несбъднати очаквания или надежди, което ни обхваща понякога като живи и емоционални същества. Това е неминуемо важно, но освен това ме интересува и неговата структура. И тъй като поканата за този сборник призоваваше към осмисляне на *fallor ergo sum* или пък още по-конкретно към самокритика, т.е. „авторите подлагат на критика някогашни собствени твърдения, които днес схващат като частично или изцяло неточни“, то, разбира се, в тази ситуация би била подходяща темата за разочарованието (от себе си) в рамките на една контекстуална диалектика. И тъй като трябва да сме предпазливи с жанра на самокритиката, при това не само заради известните и драматични политически импликации, които той има, то темата за разочарованието ми се струва по-удачна. В края на изложението ще дам и релевантен пример, който е свързан с **неуспехите на интердисциплинарността**. Идеята ми е да посоча не просто някакво „неточно твърдение“, което съм публикувал, а една по-обща и прибързана моя представа (всъщност контекстуален образ), която формира не само твърдения, но също така изгражда позиции, решения и поведение. Именно затова понятието за контекст е ключово и ще започна с теоретичната и разказвателна рамка, която разяснявам в тази поредица от есета – това е четвъртото.

Контекстуалната диалектика

I. Защо диалектика? Разработването на диалектичeskото ставане – макар и ограничено като философски подход и залог – е един от най-емблематичните моменти във философията на Новото време. И въпреки впечатляващото разнообразие от критики към идеите и методите на немския идеализъм, хегелианската или по-късно дори не-хегелианската диалектика проникват на много места и при най-разнообразни автори. От една страна – след всички раздалечаващи се репонятизации (Сьорен Киркегор, Карл Маркс, Чарлз Пърс, Зигмунд Фройд, Теодор В. Адорно, Морис Мерло-Понти, Жил Делюз, Артур Данто, Никлас Луман, Ян Хакинг, Робърт Брандъм...), – влиянието на

този уж различен светоглед и многократно разкритикуван подход е всъщност значително. Разбира се, трудно може да се открие нещо същностно общо при всички тези разклонения, но пък идеята за разнородни семейни прилики също не е удачно описание, тъй като става дума за *исторически мотивирани репонятизации* – те не приличат нито просто на прилики, нито са само въпрос на употреба.

От друга страна, класическата диалектико-спекулативната философия се характеризира с типичен и догматично-монистичен холизъм, с водеща роля на идентичността и иманентността, с прогресистко-просвещенски нотки, мощен логоцентризъм, телеологически и теологически привкус и не на последно място се създава впечатление, че е доста универсален механизъм за всякакви обяснения – епистемологичен пенкилер. Днес на пръв поглед изглежда, че има умора, отслабване или залез на диалектиката, но – както се вижда и от горния списък с имена – тя може да се обновява по неочаквани начини. Въпросът е: възможно ли е да се установи и улови следващо обновление: следващо разширение, обогатяване, преодоляване или репонятизация?

II. Защо контекстуална диалектика? В предходните есета, озаглавени „Разнообразие“, бе разгледана последователно идеята за контекст през едно конкретно философско разбиране, в което се разгръщат пет основни характеристики: **(1)** контекстът е количествено *многообразие*, **(2)** качествено *разнообразие*, **(3)** той е *условна синтетична цялост* – като акцентът в случая е именно върху условността, **(4)** контекстът е винаги *дистекстуален* – външно или понякога дори вътрешно, **(5)** и в крайна сметка е *уместна свързаност (релевантност)*. В предходни статии бе посочено, че контекстът е по-общо понятие от хронотопа; и съответно времепространствените примери (Кога? Къде?), които най-често даваме, когато говорим за контекст, са само частен, макар и типичен, случай. Но как подобно контекстуално разбиране може изобщо да обогати диалектиката?

Предположението е, че именно през контекста може **(II.a)** да се тематизира случайността по начин, който нито я редуцира, нито я изключва, нито я митологизира; т.е. въпросът е как може да се има предвид разнородната идея за случайност в рамките на ставането или снемането. Обръщам внимание, че едно от понятията за случайност минава през разбирането за празни отношения, което автоматично означава, че важно условие за контекстуалната диалектика е празнотата.

Освен това контекстуалната диалектика може да се разглежда като общение на вече съществуващите диалектики поне в още две направления, които няма да разгръщам тук: **(II.б)** тя разглежда не само противоречията като движеща сила за някаква промяна, но осмисля и по-общото понятие за дистекстуалност; т.е. не само противоречията предизвикват „нещо да стане

друго“. Тя би могла (II.в) да включи и „абсолютистки“ диалектики, ако приемем наблюдението и критиката на постструктурализма, че логоцентризмът е стремеж за създаване на вътрешна конструкция в рамките на контекста, която всъщност се представя като вънстоящ принцип или пък имитира някаква метафизична трансцендентност. Между другото, чрез подобно логоцентрично заместване (и създаване на по-удобна конюнктурa) ние често прикриваме дистекстуалността на контекста, която е видимо по-притеснителна от противоречията в рамките на конструираната система.

III. Каква е тази контекстуална диалектика? Нека скицирам какво я характеризира в четири точки; като по-детайлното разработване ще бъде изложено не сега и не в есе. В случая ще се ограничи само до темата за случайността (II.а), спомената в предходната секция.

Първо, добре е да се припомним основните и различни понятизации върху идеята за случайност. Кое можем да наречем „нещо случайно“? **1)** това, което би могло да бъде по друг начин {*contingency*}; **2)** това, което е недостатъчно определено чрез своите причини {*accidentality*}; **3)** всяко неопределено и некаузално свързване между (независими) неща {*coincidence*}; **4)** това вероятно събитие, което в своята процесуална индивидуалност е непредвидимо {*chance*}; **5)** това, което е информационно хаотично и сложно в себе си {*randomness*}; **6)** това, което влиза в празно отношение { }... Могат да се обособят още множество исторически употреби, но тези (без нововъведението в шестата точка) са в някакъв смисъл класически, многократно обсъждани, критикувани и вече установени поне като ориентири. Тази историческа типология е, разбира се, приближение, но е достатъчно полезна за най-общи разграничения, които са валидни дори и в съвременните ни дебати около случайността.

Второ, веднага изниква въпросът в какво би се превърнала една система, структура или контекст, ако тя допуска случайни, външни интервенции; няма ли опасност – ако се включи случайността – всичко внезапно да се окаже възможно, т.е. всичко да се тривиализира? Съответно как може – при това произволно и нерадостно положение – да се разработи евристична контекстуална диалектика. Отговорът на този въпрос съдържа няколко компонента: тъй като контекстът е ограничителен ресурс, то по начало в него **а)** не всичко е възможно – някои ценности, събития, процеси и т.н. са вече изключени, независимо от интервенциите. Да, има външни и случайни пробиви, които биха могли да трансформират хронотопа до неузнаваемост или пък да изчезнат наличните разлики спрямо други хронотопи (например, пълното унищожение на планетата Земя ще изравни моментално културните разлики), но това само по себе си **б)** не уеднаквява всички интервенции, които биха могли да настъпят. Те дори биха могли да се класифицират по ефектите, които оказват върху кон-

текста: дали увеличават или намаляват вече съществуващите разлики и т.н. Освен това контекстът не просто изключва, но това, което вече е включено в него, може да има определен интензитет, или динамика, или съпротива, или гъвкавост – всичко подсказва, че сред това, което е възможно, има допълнителни разграничения и **в)** не всичко се осъществява по един и същи начин – нито като темпо, нито като размах, нито като устойчивост. Биха могли да се посочат и още много други подобни особености (ограничения), но дори това е достатъчно като отговор относно притеснението за възможна тривиализация на системата.

Трето, не само външните интервенции, но и вътрешната случайност на контекста е от голямо значение за диалектичното ставане и снемане. И тук всяко едно от шестте изброени понятия има своя интересна и отделна роля. Сега няма как да се припомнят всички техни особености, което съм направил на друго място, но може да се обърне внимание поне на едно от тях, което е все още по-слабо застъпено във философията: информационната хаотичност на контекста (петото понятие, *randomness*) показва най-общо неговата структура, плоскост, интензитет. Например, доколко ригиден е той, има ли в него повтарящи се институционални практики, типични процедури, как се работи с повторението и по-общо – има ли контекстът вътрешна периодичност, затвърдени ли са очакванията и надеждите на участниците му, има ли хомогенна, дисперсна или друга природа и т.н. Това може да се представя през понятието за *компресия* или *информационна ентропия*, т.е. доколко един контекст може да бъде представен по-стегнато, по-кратко, доколко може да бъде изразен или обобщен в по-кратки форми, закони, практики, процедури, правила или, напротив, неговата сложност поражда непрекъснато нови и нови уточнения при описанието, изпъстрен е с изключения, локални особености или причудливи форми. Прилича ли в своята аморфност и динамика на непрекъснат преход, а не на установена уредба или структура? Това последно противопоставяне не е нужно да се отъждествява с двойката стабилен – нестабилен контекст, но такава аналогия е възможна; с важното уточнение, че компресируемостта на контекста е континуум, а не опозиция.

Четвърто, когато става дума за случайности, то поне част от понятията са отдавна формализирани и математизирани и по такъв начин имат и по-абстрактен, и по-инженерен аспект. Добре е да се прави разлика между формалните и съдържателни подходи, тъй като те имат различна методология, описание, прогностична способност и т.н. Да вземем конкретен пример: от XVII век насам е типично да се използва вероятностната теория, за да се говори за случайните събития (най-вече през четвъртото понятие, *chance*). В случая контекстуалната диалектика може да се нарече и вероятностна, но е добре да се уточни каква е разликата спрямо теория на вероятностите, където има три стандартни и класически аксиоми. Вероятностната диалектика, коя-

то предлагам и която позволява случайни събития (или празни отношения и т.н.), видоизменя условно аксиоматизацията на вероятностната теория. Разбира се, след работата на Андрей Колмогоров такива промени в аксиоматиката са предлагани и въвеждани многократно.

В настоящия случай, може да се редактира втората аксиома за нормализацията: $P(\Omega) = 1$. Какво означава този стандартен израз? Да започнем с елементарен пример: ако имаме честен зар с шест страни, то можем да приемем, че вероятността да се падне всяко от числата е $1/6$, а това веднага означава, че вероятността да се получи изобщо число, „което и да е число“, е $1/6 + 1/6 + 1/6 + 1/6 + 1/6 + 1/6 = 1$. Ако метнем зара, все нещо ще се падне. Разбира се, няма никаква необходимост да се нормализира точно до единица (можем да изберем друго число), но това е достатъчно удобно. Неформалният смисъл на аксиомата може да се предаде и без пример: за да приписваме изобщо вероятностни стойности, първо трябва да очертаем всички възможни събития, които биха могли да настъпят в дадена ситуация. Или по-строго казано: трябва да се избере така множеството от елементарни събития, които биха могли да настъпят (именно така дефинираме пространството Ω), така че да има осъществяване на поне едно от събитията (с 1 отбелязваме този тип сигурност, че каквото и да е елементарно събитие ще настъпи) – точно това е вероятността (P), че нещо изобщо ще се случи. Тук има много интересна дискусия около интерпретацията на вероятността при отделните случайни събития: 0 се разглежда като „много невероятно“, а 1 като „почти сигурно“. Това тълкуване може да изгледа интуитивно странно, тъй като 0 – поне на пръв поглед – би трябвало да означава „невъзможно“, а 1 да е „необходимо“; но сега няма да обсъждаме този известен интерпретативен проблем.

Предложението как може да се изгради вероятностна или контекстуална диалектика е следното: вместо $P(\Omega) = 1$, новата и по-обща форма ще е $P(\alpha) \approx 1$, където α е вече пространство с непознаваеми и неопределени елементарни събития, а приблизителността изразява тенденция. Това може да изглежда на пръв поглед като отказ от добра и прецизна формализация, като философски необмислена редакция или като ненужна тривиализация на системата, но реално всяко едно от тези три възражения може да получи отговор. Какво означава неформално $P(\alpha) \approx 1$? Пространството от всички възможни събития, които биха могли да се случат в една ситуация, не може да бъде предварително определено, а може да функционира единствено като *условно приближение към единица*. Но приближението не е въпрос единствено за незнание, т.е. това не е само познавателен казус, а и онтологичен. Разбира се, постфактум почти винаги ще можем да нормализираме аксиомата до $P(\Omega) = 1$, но това е все едно да структурираме вероятностно миналото, което не е никак евристично.

Формалното изразяване в случая всъщност не е чак толкова съществено. Аз го използвам единствено като ориентир. Това ще е пример, от който да се

отгласна, а в случая и да илюстрирам стегнато – $P(\alpha) \approx 1$ – една съществена разлика спрямо класическата теория на вероятностите, както и важна разлика спрямо традиционната диалектика от Хегел поне до Адорно. По такъв начин и в този точно аспект вероятностната диалектика е разширение на вероятностната теория, доколкото типичното $P(\Omega) = 1$ ще бъде просто частен случай на новата ни формулировка (по същия начин всички абсолютни, холистични или пък невключващи случайност или празнота диалектически системи могат да бъдат трансформирани в частен случай на една контекстуална диалектика). От друга страна, такъв тип обобщение спрямо теория на вероятностите е само донякъде валидно, защото посочената формална генерализация се отнася единствено до пространството от елементарни събития. В крайна сметка вероятностната диалектика е по-различен подход от теория на вероятностите – тя се занимава само с тези събития, ставания или системи, в които се наблюдава *дистекстуалност* или *противоречие* и то би могло – евентуално – да се снесе чрез някакво *опосредяване* (или по друг начин).

Ако обобщя примера в четвъртата точка, то при вероятностната диалектика формалното разширение на пространството от елементарни събития (спрямо теория на вероятностите) се съпътства от рязко съдържателно изместяване на областта чрез експлицитно включване на темите за противоречието и дистекстуалността. Това означава, че формализациите, които използвам (също и в предходни есета) са просто методологически ориентир или пример, а не се появяват със задачата за изграждане на някаква алтернативна формална система.

Разочарованието: преставане и прекъсване

Как се вписва изобщо „разочарованието“ в тази контекстуална диалектиката? Първо, става дума за нивото на отнасянията, състоянията, ставането или процесите, когато изчезва някакво предходно очарование (или дори очакване за очарование) в рамките на една противоречива структура, система или – най-общо и сложно – противоречив или дистекстуален контекст. Затова въпросът „Що е разочарование в контекстуалната диалектика?“ няма да насочва към търсене на същност, а е въпрос за улавяне на приблизителна и типична игрова структура. Тя може ли да се улови? Бихме могли поне да опитаме, преди неминуемо да се изплъзне отново.

Второ, как изобщо ще се третира „разочарованието“ е въпрос на интерпретация. В случая приемам следното: разочарованието и очарованието са динамични състояния, т.е. става дума не просто за отнасяния и движения, а за сили и – като резултат – за взаимодействия. Но това не са просто сили на привличане или отблъскване, тъй като става дума за конструктивни действия, с които се изграждат образи. При това не става дума единствено за визуални

репрезентации (макар че това е типично), а за *контекстуални образи*: мрежа от реални, въображаеми, информационни полета, чието преплитане е динамично обусловено, но то не е свързано само с желанието в субектността, а има социално-политически, икономически, институционални и всякакви други символни аспекти.

Трето, за да бъде въпросът поставен достатъчно общо, то може да се започне от някаква интуиция и тя после да се уточни или генерализира. На какво прилича разочарованието? Един от интуитивните отговори е, че в него има нещо подобно на прекъсване. Това все още не е нито достатъчно просто като структура, нито пък е достатъчно вътрешно разграничено – в която и от двете посоки да се запътим, ще се постигне по-смислено понятие; нека започнем с първата и веднага след това ще изложим и втората.

(1) Ако трябва въпросът да се представи най-общо в рамките на предложената теория, то това означава да се мисли не наличното прекъсване, а някакво **преставане в диалектиката**. Разочарованието ще се впише в рамките на това преставане и то не само като прекратяване на очарованието, а и *видоизменение или крах на самото ставане*. Последното е важно за конструктивната динамика, която споменах по-горе и се надявам примерът, който ще дам след малко, да запълни общата и проста формулировка тук.

(2) Ако пък въпросът „Що е разочарование в контекстуалната диалектика?“ трябва да се конкретизира и обогати в наличното, то можем да направим следните „кибернетични“ разграничения за видовете налично прекъсване. То може да бъде неактивно или *активно*; в рамките на активното може да се разграничат безцелно или *целево активно прекъсване*, в рамките на целевото – неконструктивно и *конструктивно прекъсване*, а пък при конструктивното да се отличи прекъсване без обратна връзка или *прекъсване с обратна връзка*. Последното може да се разграничи според типове обратна връзка – положителна или *отрицателна* и така нататък. Курсивираните членове са това, което дава най-специфична и сложна идея за прекъсването.

Контекстуалният образ на интердисциплинарността

I. Пример. Нека се обърна сега към примера, който искам да обсъдя. Изследователското разочарование, за което споменах в началото, е свързано най-общо с темата за съвременната роля на философията, с хуманитарната насоченост на преподаването в училище и в университета, както и с философската традиция у нас. Но това, което искам да посоча, не е някакво разочарование от хронотопа – той е достатъчно богат, устойчив и интересен, а през последните 30 години философията ни продължава да има впечатляващо и разнопосочно местно развитие. Примерът е свързан с *разочарование от контекстуалния образ*, който съм имал. А именно: очакването ми, че би могло

да се осъществи интердисциплинарност през разговори с учени от други области (математика, физика, биология и т.н.), през срещата на различни умения, знания, през различната им компетентност. В крайна сметка след множество семинари, групи, конференции, инициативи и дори институционални прояви забелязвам няколко важни и разобличаващи неща:

1. *(На)лични ограничения.* Моите знания и умения са ограничени по такъв начин, че имат много ясен предел, който надали ще превъзмогна, въпреки че съм имал желание и дори съм полагал някакви усилия в тази посока. Например, най-малкото може никога да не излезе антологията „*Philosophia Naturalis*. Втора част“ или „Трета част“ – публикуването всъщност не би било чак толкова трудно, но с времето вероятността за осъществяване на преводите намалява. Истинският проблем обаче е по-сериозен: формално-математическата образованост изисква не просто философска работа с основни понятия или запознаване с някои най-общии принципи, а действително разбиране на възможностите на формализма, както и задълбочена изследователска работа. Много по-трудно е да се създаде интердисциплинарен колектив между социални, природни и хуманитарни науки спрямо това, което преди съм си представял, че би могло да се случи. И отново: това не е единствено проблем на хронотопа, както посочвам с първото изречение в тази точка – въпросът е как очакванията се отнасят към способностите и къде прекъсва процесът в наличното.

2. *Липсваща практика.* Интердисциплинарността може да е истински смислена и евристична при съвместна изследователска *работа*, а не просто при съвместни разговори или конференции. Подобен тип практика обаче е много по-трудна за постигане и в нея съм участвал наистина рядко – почти всички съвместни дейности са били в рамките на някаква социално-хуманитарна общност. Интердисциплинарните *дискусии* не помагат, те са само някаква твърде обща рамка (най-много схема): често резултатите им са локално ценни, но са недостатъчни или пък са научно периферни – така че тях не ги броя. Явно очакванията ми преди време са били свързани с идеята, че общуването и срещите са достатъчни. Днес опитите за осъществяване на интердисциплинарната идея ми приличат повече на „проява на желание“ и „симулация на интердисциплинарност“. По-крайно казано: това е било чисто конюнктурна дейност, което само по себе си не е лошо, но сега ми изглежда неудовлетворително.

3. *Пропускане на дистекста.* Трето, интердисциплинарността се формира най-типично през вече съществуващия хронотоп, сили и традиция – съответно някои от областите са ситуативно по-близки, семейните им прилики са по-очевидни и подценяването на контекста, и то най-вече на неговите дистекстуални срезове или пък установени и условни коловози е доста неразумно. Разбира се, това подценяване е било илюзия-двигател и може би по някакъв начин е било дори полезно човек да поддържа такава заблуда и надежда.

Но все пак е важно да се съзнава релевантността, т.е. кое е непосредствено постижимо, с какви усилия и до каква степен. Съответно е ключово и кое трябва да се приеме като дадено, за да може впоследствие евентуално да се критикува и чак тогава да се направят опити да се видоизменя. Със сигурност без разбиране няма да има схващане, а без него няма да има смислена трансформация. Контекстът, дистекстът... Да повтора: вместо да минава през тях, реално работата е била в областта на конюнктурата. Както и в предходните есета запазвам думата „конюнктурата“ за всички тези случаи, в които се прикрива дистекстуалността или се пропускат – идеологически или несъзнателно – празните отношения, случайността, несъизмеримостта; същевременно се запазват някакви илюзорни проблеми или противоречия, срещу които се борим относително успешно; поне до един момент.

4. *Баналност.* Всичко дотук звучи донякъде банално, но това вероятно е най-голямото разочарование от илюзорния контекстуален образ, който съм поддържал. В крайна сметка когато въображението влезе в противоречие с действителността, това е също нещо типично. За мен приемането на баналността е изключително важно като поука. Дори ми се струва, че това е условие за евентуално прекратяване след време на самото разочарование. Досега съм изпитвал изключително силна и вероятно ирационална антипатия към всякакви форми на баналността: и по отношение на проектността в науката (този текст се публикува като част от проект), и по отношение на пост-структурализма, и по отношение на съвременния авангард в изкуството, и по отношение на феноменологичната философска есеистика, и по отношение говоренето за традиционни или европейски ценности, и по отношение на философската образovanost, и – нека обобща – спрямо всичко модно или модерно... Нещата „стават банални“ изключително бързо, само след няколко повторения. Какво стои зад това радикално неприемане е друг въпрос.

II. Коментар. След като изложих някои съдържателни разочарования, време е да се разгледа в какво точно се изразява структурата на разочарованието, ако използваме теоретичния модел, изложен тук в настоящата поредица от есета. Както вече беше посочено, става дума за вид **преставане в диалектиката** (и дори на самата нея). Но това всъщност е двойно и заместващо преставане.

Първо, това е преставане на една въображаема диалектика, която дълго време е замествала едни действителни дистекстуалности с други по-удобни противоречия (тези вторите са били и доста по-лесни за манипулация, затова и заместването функционира в началото така безпроблемно). Нашата инертност е впечатляваща, но от един момент нататък заместването вече не е възможно, нещата се пропукват и вероятно трябва да се приеме дистекстуалната действителност, която е била прикрита. Приемането, разбира се, не означава одобрение. Ако сведем всичко това до областта на наличното, то това става

дума за *активно и целево конструктивно прекъсване с отрицателна обратна връзка*.

Второ, това прекъсване разкрива едно предходно преставане: вместо противоречията да се срещат в действителността, вместо областите да се сблъскат, те тихо и спокойно са се игнорирали, постепенно и взаимно са се отблъсквали, раздалечавали и практически се е създала все по-мощна несъизмеримост в различни посоки. Това в областта на наличното може да се нарече *неактивно прекъсване*. Като резултат са изниквали и изникват все по-тесни и локални общности, в които илюзията за всеобщност, описана по-горе, е могла някак да оцелява. Подобно феодализиране днес е доста видимо – и в обществото, и в университетите – като за това е говорено и писано достатъчно много. Илюзията в този случай е проектиране на някаква въображаема структура върху почти всичко и чрез това проектиране се е създавало впечатление, че се извършва преобразователна и образователна дейност. Когато контрастът с наличното стане твърде крещящ, често се наблюдава разочарование от самия контекст, но е далеч по-добре да се разобличи първо личната илюзия и този измислен контекстуален образ. Всичко дотук може да послужи и като описание на състоянието, което ние наричаме в последните десетилетия „*преход*“. Там всъщност се наблюдава идентично разочарование, изтласкване и преставане.

В коментара си дотук посочих пропускането и неразбирането на текста в рамките на действителния контекст, но това е също така несхващане и на релевантността (уместната свързаност) на някои тенденции, фактори, традиции, явления и т.н. А това означава, че се игнорират всякакви уместни неща, които излизат извън конюнктурата или пък извън контекстуалния илюзорен образ. Съответно „действителността под формата на конюнктура“ изглежда много по-хомогенна, което е типично $P(\Omega) = 1$. Надеждата ми е, че работата с приближения – $P(\alpha) \approx 1$ – може поне да извърши някакво омекобяване в тази повърхностна диалектическа псевдо-драма. Някои неща, които изглеждат уж нерелевантни, са всъщност доста уместно свързани с контекста и те трябва да се огласят.

Заключение: автономия срещу резерват

Философията не бива да бъде единствено уютно и въображаемо убежище, както много често се случва още в училищното образование или в преподаването. Колкото повече тази есеистична култура на бягството се поддържа, толкова повече се закрепват действителните дистекстуални срезове. Това практически е неволно затвърждаване на прекъсването в наличното. Това ли е (било) целта? Съмнявам се. Убежището бавно подкопава себе си, есеистиката в своята опиянена умелост постепенно се разпада. Вместо среща и после евристично (или пък болезнено) снемане на противоречията или пък открива-

не на дистекста, неговото постепенно опосредяване или поне признаване, то това, което се наблюдава, е твърде абстрактна критика към останалите дисциплини, мощно вътрешнодисциплинарно затваряне, като от време на време има отчаяни провиквания през непроникливите граници на несъизмеримостта, капсулиране и създаване на защитени територии – образува се един философски резерват. Резерватът е полезен единствено като метафора за някакво начално утвърждаване на автономна област, защото философията категорично изисква автономия, за да може да съществува. Но тази автономия не може да е окончателна или абсолютна и за да се преобразува контекстът, то първо трябва да бъдат приети силите и тенденциите му, да бъде схванати полетата на влияние и да няма чак толкова мощни лични или групови илюзии. Разликата между *резерват* (симетрично ограничение на пропускливостта) и *автономия* (асиметрично ограничение на пропускливостта) се оказва ключова.

Разбира се, щом пиша есе, то все още има някаква запазена ирония и самоирония. Същевременно съм убеден, че философията никога не е била единствено и само хуманитарна дейност. Сигурен съм, че няма друга изследователска дейност (а не просто област, дисциплина или институция), която да работи по такъв начин с *възможното*, както посочва още Готфрид Лайбниц или – както казва много по-късно Уилфрид Селърс – тя е тази човешка дейност, която единствено може да съотнесе, свърже, осмисли и разгърне *раздвоенния поглед на съвременния човек* в едно различно бъдеще. Дори и това да са утопии или предрасъдъци, то възможността и бъдещето са свързани във философията по впечатляващ исторически и концептуален начин, но не само **(а)** през мощта на критическата философия, която от XIX век насам показва, че контекстуалното е случайно, контингентно (т.е. може да бъде другояче) и съответно „друго бъдеще е възможно“, но и **(б)** самата историческа възможност е свързана по-просто, по-странно и по-мощно с бъдещето през ключовата идея: *всичко възможно ще се случи*.

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.